

V O O R R E D E.

De Heer C. Poensen, sedert vele jaren als zendeling op Java werkzaam, en als ethnoloog en taalkundige gunstig bekend door onderscheiden opstellen in de Mededeelingen van het Nederlandsch Zendelinggenootschap, schreef in 1883, onder den titel »Brieven van een desaman”, en zonder vermelding van zijn naam, in het Soerabajasche Handelsblad eene reeks van brieven, met het doel om het groote publiek omtrent den Islām in het algemeen en de wijze waarop zijne voorschriften in de binnenlanden van Java worden opgevolgd, in te lichten, in een tijd waarin de gebeurtenissen van den dag zeer bepaald de strekking hebben, de belangstelling der beschaafde natiën in alles wat de Mohammedaansche wereld betreft te verhoogen.

De heer Poensen schreef zijne brieven niet voor geleerden, maar hoopte dat zij die van den Islām geene bepaalde studie hebben gemaakt, er wel iets tot leering of verheldering van inzicht en voorstelling in zouden vinden. Dat hij dit doel heeft bereikt, blijkt uit de bijzondere belangstelling waarmede deze brieven in Indië ontvangen zijn, en die ook den schrijver op het denkbeeld heeft gebracht ze in Nederland te doen herdrukken en bij elkander in een afzonderlijk bundeltje uit te geven, in de, zoo ik vertrouw, zeer gegronde hoop, dat zij daardoor een meer uitgebreiden kring van lezers zullen vinden.

Dat, zooals de heer Poensen zelf te kennen geeft in zijn inleidend woord, 't welk door deze voorrede overbodig wordt gemaakt, deskundigen

hier niet veel nieuws zullen vinden, moet zonder voorbehoud worden toegegeven. Dit geldt echter niet van hen, die alleen met de oudere literatuur over den Islām bekend zijn. Waren de hoofdzaken van hetgeen Korān en Sonnah, vooral op religieus gebied, leeren en voorschrijven, sedert lang algemeen bekend, de geest van den Islām, de invloed dien hij op zijne belijders oefent, de wijzigingen die hij wederkeerig in de verschillende gewesten waarin hij werd verkondigd en aangenomen, door het karakter, de denkwijze en de overleveringen der bevolkingen ondergaan heeft, hebben in vroegere eeuwen slechts weinig aandacht getrokken. Inzonderheid is dit het geval met betrekking tot Nederlandsch-Indië. Eerst in de laatste veertig jaren is, vooral ten gevolge van het onderwijs in de godsdienstige wetten en gebruiken der bevolking voor de aanstaande ambtenaren in Ned.-Indië door de Regeering voorgeschreven, langzamerhand eenig licht over het gemoedsleven der inlanders opgegaan. Maar in hetgeen over den Islām in Nederlandsch-Indië geschreven werd, kon men nog langen tijd twee strijdige stroomingen opmerken. De een, uitgaande van de juiste meening, dat de Javanen, Maleiers, Boegineezen enz. werkelijk den Islām beleden, meende uit de bronnen van den Islām zelven, den Korān, de Sonnah en de Arabische rechtsboeken, te kunnen afleiden, hoe die volken op religieus gebied dachten en naar welke instellingen zij geregeerd werden of behoorden te worden. De ander, uitgaande van de niet minder juiste opmerking, dat de godsdienstige praktijken dier bevolkingen veel onkunde en onverschilligheid omtrent den zuiveren inhoud van den Islām aan den dag legden, ja niet zelden geheel daarmede in strijd waren, meende dat in de bewoners van den Indischen Archipel geene ware Mohammedanen konden erkend worden; dat de Islām bij hen slechts in naam bestond, maar het wezen geheel ontbrak. Eerst zeer langzaam is men tot de erkenning gekomen, dat ook hier de waarheid in het midden ligt, en dat de Javanen, Maleiers enz. wel degelijk Mohammedanen zijn, maar dat zij het zijn op hunne eigene wijze, met veel miskennis en wanbegrip en bijgeloof, zooals trouwens ook vaak onder de belijders van het Evangelie wordt aangetroffen, zonder dat men hun daarom den naam van Christenen zou mogen ontzeggen.

De brieven van den Heer Poensen, die zoo lang onder de Javanen

verkeerd heeft, en werkelijk eenigermate »een desaman” geworden is, zooals hij zich in de oorspronkelijke uitgave genoemd heeft, onderscheiden zich van veel wat over den Islām op Java geschreven is, door het innemen van het juiste standpunt. Hij beschrijft ons den Islām niet zoozeer zooals hij door den Profeet der Arabieren geconcipieerd, door zijne eerste opvolgers ontwikkeld, en in de gezaghebbende bronnen uiteengezet is, maar zooals hij door de Javanen gevoeld en betracht wordt. Toch hebben juist in dit opzicht deze brieven mij eenige teleurstelling opgeleverd. De schrijver, zich wendende tot een publiek waarbij hij zelfs geene algemeene kennis van den Islām mocht vooronderstellen, heeft niet kunnen vermijden [betrekkelijk veel ruimte te wijden aan hetgeen aan den Islām in alle landen waar hij beleden wordt gemeen, en daarom ook vrij algemeen bekend is, en zich daarentegen zeer moeten beperken [in het mededeelen van bijzonderheden die de praktijk van dien godsdienst op Java onderscheiden, en waaromtrent wij veeltijds nog zeer gebrekkig zijn ingelicht. Ik vlei mij daarom met de hoop, dat een vervolg dezer brieven, waarop ons aan het slot het uitzicht wordt geopend, zich meer met het onderscheidende van den Islām op Java, en minder met den Islām in het algemeen zal bezig houden, en dat de heer Poensen daarvoor minder uit de schriften van Keyzer, Niemann, van den Berg, Dozy, Snouck Hurgronje, Renan, Hauri en den schrijver dezer Voorrede zal putten, maar des te meer uit hetgeen hij met eigen oogen gezien en met eigen ooren gehoord heeft. Maar, hoe het zij, ik houd mij overtuigd dat deze brieven eene geschikte lektuur zullen vormen, voor allen die zonder genot eener wetenschappelijke opleiding naar Java gaan, en voor de vrienden der zending in Nederland, die er belang in stellen den godsdienstigen toestand te leeren kennen van het volk waaronder de heer Poensen werkt.

Velen zullen misschien van oordeel zijn, dat eene meer systematische orde in de behandeling der verschillende onderwerpen de voorkeur zou verdiend hebben. Poensen zelf zegt daaromtrent: »De oorspronkelijke uitgave bepaalde voor een groot deel vorm, inhoud en volgorde der verschillende punten, hetgeen men bij de beoordeeling dezer brieven wel in gedachten zal willen houden.” Inderdaad zijn deze brieven te beschouwen als eene reeks van kleine monographiën over onder-

werpen den Islām betreffende, waarover de schrijver zijne gedachten mededeelde, naarmate de gebeurtenissen van den dag of hetgeen hij in zijne omgeving waarnam, daartoe aanleiding gaven. Hieraan is het ook toe te schrijven, dat vele zaken die voor de kennis van den Islām, ook zooals hij zich op Java vertoont, van het grootste gewicht zijn, b. v. de besnijdenis (op bl. 116 ten onrechte bepaald *moslemsch* genoemd, daar zij van oudsher algemeen polynesisch was), de verhouding der geloovigen tot ongeloovige overheerschers, de heilige krijg enz., of in het geheel niet behandeld zijn, of slechts ter loops worden aangeroerd. Maar ook hierbij moeten wij ons herinneren dat de schrijver ons de hoop geeft op een vervolg, dat zeker veel van het ontbrekende zal aanvullen.

Mij rest thans nog rekenschap te geven van hetgeen aanleiding heeft gegeven, dat de uitgave van dit werkje door mij bezorgd is, en van de wijze waarop ik mij van die taak heb gekweten.

De heer Poensen wendde zich aanvankelijk met het verzoek om eene afzonderlijke uitgave dezer brieven hier te lande te bevorderen, tot den heer Mr. W. B. Bergsma, oud-chef der afdeeling »Statistiek» ter Algemeene Secretarie te Batavia, thans wonende te Apeldoorn. De heer Bergsma, om inhoud en strekking groot belang stellende in het werk van zijn vriend, vroeg daarover in de eerste plaats het oordeel van Prof. G. A. Wilken, die verklaarde den inhoud, ofschoon hij wel eenige bedenkingen had, zeer geschikt te achten om het doel te bereiken dat de schrijver er zich mede had voorgesteld. De heer Bergsma wendde zich daarop tot de firma E. J. Brill, met de vraag of zij de uitgave wilde op zich nemen. Die vraag werd bevestigend beantwoord, maar met de uitdrukking van den wensch dat het werkje door eene voorrede van mijne hand bij het Nederlandsch publiek zou worden ingeleid. De heer Bergsma vereenigde zich met dien wensch, en was tevens van oordeel dat, indien ik deze taak aanvaardde, de voorrede van den schrijver zelven zou kunnen vervallen, omdat het weinige wat hij daarin over de strekking van zijn werk en het doel der afzonderlijke uitgave had medegedeeld, gemakkelijk eene plaats in mijne voorrede zou kunnen vinden.

Toen het verzoek om die voorrede te schrijven tot mij kwam, stond ik op het punt naar Arnhem te verhuizen, in verband met het mij wegens volbrachten zeventigjarigen leeftijd, verleende eervol ontslag

als Hoogleeraar aan de Leidsche Universiteit. Ik moest mij op het oogenblik met eene zeer oppervlakkige inzage van het Handschrift vergenoegen, en kon dus geen dadelijk antwoord geven, en daar mijne verhuizing met onverwachte moeielijkheden gepaard ging, weldra gevolgd door angstige zorg over de gezondheid van mijn in Afrika reizenden zoon; daar mijne gezondheid ernstig werd aangetast en het noodlottig bericht van mijns zoons overlijden mij geruimen tijd tot allen arbeid ongeschikt maakte, gingen er maanden voorbij, waarin ik in het geheel aan deze brieven niet dacht. Eerst door een schrijven van den heer Bergsma van 12 October 1885 werd er op nieuw mijn aandacht bij bepaald. Ik besloot nu met ijver aan het werk te gaan, en om het tijdverzuim zooveel mogelijk in te halen en tevens een dieperen blik in het werk te slaan, ook de correctie der drukproeven op mij te nemen. Ik maakte daarbij, maar op zeer beperkte schaal, gebruik van de vrijheid door den schrijver aan den heer Bergsma, en door dezen aan mij verleend, om, waar het mij noodig scheen, veranderingen en verbeteringen aan te brengen. Het is daarbij mijn streven geweest, in alles wat het religieuze gebied raakt, met name in de beschouwingen over de waarde van den Islām, en op zich zelve, en in vergelijking met de Evangelieleer, de meening van den schrijver volkomen intact te laten, ten hoogste hier of daar door een enkel woord te verduidelijken. Veel zou, ware het uit mijne pen gevloeid, eene andere gedaante hebben aangenomen; zooals het hier is gegeven, drukt het zuiver de meening van den schrijver uit en blijft deze alleen daarvoor verantwoordelijk.

Verreweg de meeste mijner veranderingen betreffen alleen den stijl, die mij zelfs voor een briefstijl wat al te *décousu* scheen, maar vooral wat meerdere netheid scheen te vorderen, nu deze afzonderlijk, slechts naar luim of gelegenheid, voor een dagblad geschreven stukken tot een bundel werden vereenigd. Zeer moeielijk was het te bepalen hoever ik daarin gaan mocht, en men zal mij wellicht hier en daar op eenige inconsequentie betrappen. Dat geldt vooral ook van de interpunctie, van het gebruik van hoofdletters, van het cursiveeren van sommige woorden en dergelijke, zaken waarin de schrijver deels zelf zich niet altijd gelijk is gebleven, deels gewoonten volgt die met de mijne geheel in strijd zijn.

Het moeilijkste punt leverde de transcriptie der vele in deze brieven voorkomende Javaansche en Arabische woorden op. Om de groote bezwaren die deze bij de correctie te weeg brengt, zooveel mogelijk te vermijden, had ik besloten daarin niets te veranderen, en die dus geheel voor rekening van den schrijver te laten. Ik vind de aanduiding der Javaansche pĕpĕt door ě verre verkieselijk boven de door den schrijver gevolgde door ē, omdat deze laatste aan een langen vokaal doet denken, en ik zou de lange *a* van het Javaansch, die in de uitspraak het midden houdt tusschen *a* en *o*, gaarne altijd door *â* hebben uitgedrukt gezien, wat door den schrijver slechts hier en daar is gedaan. Dit is echter van minder belang, maar erger is het dat de schrijver de Arabische woorden op zoo verschillende wijze transcribeert, nu eens zooveel mogelijk de echt Arabische uitspraak uitdrukkende, dan zich houdende aan de verbasterde vormen, die ze in den mond der Javanen hebben aangenomen. In weêrwil van mijn besluit om aan die transcriptie niets te veranderen, heb ik mij toch op enkele plaatsen duidelijkshalve tot eene kleine verandering of een korte verklaring genoodzaakt gezien. Zoo leest men thans op blz. 21 »*Adjĕllak* Allah!» waarvoor in de oorspronkelijke uitgave, of althans in het mij ter hand gestelde manuscript, »*Ajĕllak* Allah!» stond. Ik vooronderstel dat de wijze waarop de schrijver die formule hoorde uitspreken, als oorzaak dier transcriptie is te beschouwen, maar zeker is het dat de Arabische wortel *djalla* daarin niet te herkennen is. De formule luidt in het Arabisch أَجَلَّكَ اللهُ, en het is ook zeer de vraag of de vertaling die de schrijver er van gaf: »dat God uw geluk vermeerdere!» zelfs wel bij benadering juist is. Indien het werkwoord in optatieven zin moet worden opgevat, zooals dikwijls in zulke formules het geval is, dan zou de ware vertaling zijn: »God make u groot!» of »God verheffe u». Het is echter uit het verband duidelijk, dat de Arabische uitdrukking in beteekenis ongeveer gelijk moet staan met ons »met uw verlof,» of »met uw permissie,» wanneer men zich eene uitdrukking veroorlooft, die beneden den stand of het fatsoen is van den persoon tot wien men spreekt. Prof. de Goeje, dien ik over de verklaring dezer uitdrukking raadpleegde, houdt ze voor assertorisch en te verklaren uit eene ellipse, en vertaalt ze door: »God heeft u daarboven verheven» of »gij staat daar te hoog voor».

In den 17^{den} brief wordt gehandeld over het gebed. Dit wordt in het Arabisch *ṣalāt* genoemd, met een woord van denzelfden vorm als het in brief 14 behandelde *zakāt*. De heer Poensen schrijft echter, overeenkomstig de Javaansche uitspraak, *ṣalat*, en zou nog beter daarvoor *salat* geschreven hebben, dewijl de Arabische letter ص door de Javanen geheel als س, derhalve als een gewone s, wordt uitgesproken. Ware *salat* geschreven dan zou men daarin even gemakkelijk den Javaanschen vorm voor *ṣalāt*, als in *ḍjakat* den Javaanschen vorm voor *zakāt* erkend hebben, en men zou zich minder verwonderd hebben te lezen: »de groote menigte *salat* nooit», dewijl men dadelijk zou begrepen hebben, dat hier *salat* op Javaansche wijze als werkwoord, dus voor *bidden*, wordt gebruikt, dan nu de vorm *ṣalat* is gebezigd, waarin het Arabische woord صلاة, dat altijd substantief is, nog zoo duidelijk doorschemert. Ik heb mij daarom verplicht geacht den lezer op bl. 163 door een zeer beknopte aantekening omtrent het gebruik van dit woord in het Javaansch in te lichten.

Misschien waren dergelijke korte aantekeningen ook nog op andere plaatsen, althans voor den Nederlandschen lezer, wenschelijk geweest. Ik had mij echter vast voorgenomen den eenvoudigen tekst niet met noten te bezwaren; maar liever, waar het volstrekt noodig scheen, eene kleine verduidelijking in den tekst zelven aan te brengen. De zoo even vermelde noot is dan ook de eenige die ik mij veroorloofd heb; blz. 167 geeft een voorbeeld van de wijze waarop ik mij in andere gevallen heb trachten te redden. Er stond daar in het HS. alleen: »Men onderscheidt de wasschingen in die van het geheele lichaam (*ghost*), en die van het gelaat, handen en voeten (*wodhoe*).» Ik liet achter *wodhoe* volgen: »naar Javaansche uitspraak *woeloe*», omdat anders de enkele regels verder volgende Javaansche naam van het waschwater: »*banjoe woeloe*» onbegrijpelijk bleef. Zulke kleine verduidelijkingen komen ook nog op enkele andere plaatsen voor, maar ik vrees dat ik er eigenlijk te spaarzaam mede geweest ben.

De grootste wijziging die ik mij veroorloofd heb, is in brief 10, die handelt over de Arabisch-Javaansche tijdrekening. Prof. Wilken had reeds in zijn schrijven aan den heer Bergsma opgemerkt, dat de heer P. in dien brief eene onjuiste verklaring had gegeven van de toevoe-

ging van één buitengewoon schrikkel-jaar in den grooten cyclus van 2400 jaren, en ook dat hij verzuimd had aan te toonen, hoe de letternamen van de jaren der windoe, en de cijfers door die letters uitgedrukt, verkregen zijn. Daar het herstel van dien misslag en dat verzuim volstrekt buiten de religieuse elementen van den Islām staat, heb ik mij niet bezwaard gevoeld, op blz. 97 vv., deze zaken naar mijn beste weten meer juist en volledig voor te stellen.

En hiermede hoop ik genoeg gezegd te hebben om de wijze waarop ik getracht heb, dit eenvoudige boekske, zonder toevoeging van geleerden apparaat, een schrede nader tot de bereiking van zijn doel te brengen, toe te lichten en te rechtvaardigen. Vurig wensch ik dat dit moge geschied zijn ten genoegte van den schrijver en van de, zoo ik hoop, talrijke lezers, voor wie van alles wat zij van Java weten kunnen, niets zoo gewichtig is als de kennis van het gemoedsleven zijner bewoners.

Arnhem, 22 April 1886.

P. J. VETH.
